

ADALÉKOK BENKŐ FERENC ÉLETÉHEZ.

A nagyenyedi kollégium nagynevű tanárának, kis- és szepsibaconi Benkő Ferencnek (1745—1816) tudományos és muzeális munkásságáról újabban részint magam, részint Karl János több cikket tettünk közzé (Karl a Termtud. Közl. 1919.-i Pótfüzetében és az Állattani Közl. 1921. évf.-ban, én a nagyenyedi Bethlen-kollégium 1904.-i Értesítőjében, a Termtud. Közl. 1911.-i, a Földrajz. Közl. 1914.-i, a Műveltség 1922.-i évf.-ban), de életrajzi adatok hosszabb idő óta nem kerültek elő. Az alábbiakban közlöm, amiről tudomást szereztem.

1. Benkő Ferenc egykorú arcképe.

Dr. Zilahi Kiss Endre Betlenből azt írta nekem egy 1911-ben kelt levelében, hogy ott még életben van Benkőnek egy dédunokája, Benkő Anna tanítónő s ereklyeként őrzi családjá nemeslevelén kívül Benkő Ferenc olajfestésű arcképét és egy kötet könyvét. A könyv a *Magyar Geográfiának Asia* c. II. kötete volt. A képről érdekes adatok tűntek ki.

Benkő Ferencnek egykorú olajfestésű arcképét Marosvásárhelyről a Benkő-családnak egy férfitagja ajándékozta volt a kollégiumnak. Ez a kép azóta másolatokban több tudományos intézetünkbe eljutott és cikkeim útján is ismeretessé vált. Hátlapján csupán Benkő professzorra vonatkozó adatokat találunk. A betleni arcképről Z. Kiss levele így nyilatkozik:

«Nagysága 40×48 cm. a ráma nélkül; igen rossz karban van s rekonstruálásra szorúl. Első lapján a Geologia című munka saroklapjain áll: Benkő Ferenc. Hátral a vásznon tintával felírva: „Festette Ajtai Mihály 1791-ben“. Az biztos, hogy a két kép közül egyik másolat. Én azt hiszem, hogy az itteni példány másolata az ottaninak, bár ezt csak a két kép összehasonlítása által tudnám eldönteni».

A két kép tehát Nagyenyeden készülhetett s így nagy a valószínűsége annak a föltevéssemnek, hogy mestere rokona vagy fia lehetett annak az Ajtai Abód Mihálynak, aki 1774-ben bekövetkezett haláláig a kollégium jeles hírű tanára volt.

Művészettörténetünk is ismer ilyen nevű művészt, Ajtai D. Mihályt, aki 1775 táján Bécsben rézmetsző volt. Nem lehetetlen, hogy a kettő azonos.

Képünk gondos kidolgozása, gyakorlott kézre valló munka. Az arc nagy első pillantásra kedves, eleven, vonzó. Szeméből jószágos egyénisége oly tisztán tükröződik, kifejezése olyan művészi, hogy mesterének kiválósága iránt még a kevéssé hozzáértő szemlélő sem kételkedhetik. Ez a kép szinte élő szóval visszhangozza felénk azt a meleg jellemzést, amelyet Benkő halála után egyik tanítványa írt róla: «Élete józan, feddhetetlen, minden lárma nélkül; inkább kívánt jó lenni, mint a sokaságban elhíresedni.» (Tud. Gyűjt. 1817. XII. kötet.)

2. Életrajzi adatok.

A háborús évek folyamán a Benkő családnak egy tagja több kéziratot ajánlott föl vételre a Bethlen kollégium könyvtárának. Az írásból nem volt nehéz megállapítani, hogy ezek részben Benkő Ferenctől származtak, részben pedig reá vonatkoztak és nyilván az ő hagyatékából maradtak fenn.

A kéziratok aztán részben a kollégiumi könyvtár tulajdonába is jutottak. Előbb azonban valamennyit átvizsgáltam és belőlük a következőket jegyezhettem föl.

Az egyik *ajánló levél* 1776-ból. Ebben az aláírások: Kováts József, Szegedi József és Körösi József enyedi professzorok, továbbá gróf Teleki Sámuel és gr. Bethlen Sándor ajánlják Benkőt, mint éppakkor végzett ifjat, hogy a «Szövetségbeli Conjunctiont» tartó országok akadémiáinak látogatására kölföldre indulhasson.

Egy *útlevél* engedélyt ad arra, hogy Ribitzei Ádám két fiával (mint nevelőjük) Bécsbe utazhassék. (1780).

Érdekes az 1788-ból származó cenzori kinevezése és a kapcsolatos cenzúrái. Ez időtájt még szembeni lelkész volt és cenzúrái alkalmával a könyvek irodalmi értékét is helyesen bírálhatja, a szerzőknek jóindulatú tanácsokat is ad.

Már enyedi tanársága idejéből 1792-ből kelt az a levél, amelyben az iskolát kormányzó egyházi «Fő Consistorium» megengedi — nyilván saját kérésére — hogy minerológiát is taníthasson.

Még ennél is jellemzőbb az a rideg hangú leirat, amelyben ugyanez a tanács 1793 jan 27-én elrendeli, hogy a tudományokat deák nyelven tanítsa. Benkő, mint tudjuk nem engedelmeskedett, s e miatt büntetésül félelvi fizetését vonta el a magas Consistorium. De végül mégis a magyar nyelvű tanítás győzedelmeskedett.

3. Benkő ismeretlen kéziratai.

Az említett gyűjteményben voltak Benkőnek következő kéziratai:

1. «Az Éjjélkori Harangszó | Egy Tsudás Történet. | Fordítottat anglus kiadásból M: Cl: | Spiesz által Németre 1800-ba | most Németből Magyarra | | Benkő Ferentz N. E. I. D. | által 1813-ba Prágába és 1: D: Lipsiába | most Nagyenyedenn.»

Az 50 lapnyi kéziratból az tűnik ki, hogy Prágában és Lipsében, tanulmányai közben irodalmi fordítással is kísérletezett. Ez a késői utazása eddig nem volt ismeretes. Ugyanezzel egyidejűleg íródtattak a következő félben maradt dolgok:

2. «Eschártshausen: Emberiség megsértődött törvényéből fordítások.»

3. «Milottból fordítások keleti népek dolgairól.»

4. Beszéd-fogalmazványok a Rendi Szék előtt.

5. «Az Ifjabb Robinzon | vagy | SPÉLHOFEN RÓBERT- | nek | a Tsendes Tengeren való | Történetei | melly iratott németül | 1800-ik Esztendőbe | Fordította [] | 1812-ik Esztendőben.»

Ezek a félbemaradt kísérletek Benkő szépirodalmi hajlamairól tanuskodnak. Az akkori Erdélynek túlnyomólag tudományos, ismertető irodalmában talán épen e fordításokkal szerette volna a nyugati irodalmak iránti érdeklődést felkölteni. Itt is inkább a tanúságos és nevelő olvasmányokat akarta terjeszteni. De a szép tervekbe beleszólottak akkor is a háborus bajok, a betegség és a szerző korai halála.

SZILÁDY ZOLTÁN.